

Біла

Гнат Хоткевич

(флюїда)

Це було...

давно.

Людина буває сама собою лише один момент. У другий – то й людина вже друга. І як ті атоми, що відорвалися від тіла, ніколи вже не вернуться до організму, так і людина ніколи не повторить ні єдиного свого настрою, ні однієї своєї любови, ні одного свого співання.

Це було

в незрозуміло прекрасну добу мого юнацтва, молодости душі. О, молодосте!.. Ти – парость, що витикається вночі над землею і за один день і зеленіє, і все розуміє! Ти – птах, що пораз перший летить за море, в теплі краї і бачить у дорозі і гору, вершиною снігом укриту, і густо-зелені виноградники, і чує скрипіння гарби в рожевості ранку. І радіє всьому тому і дивується.

Це було

в дивовижному, таємному, суворому будинку мого дядька. В холодному, самотньому, що стоїть на високих холмі, горюючи над усіма будинками міста. Знадвору він був, мабуть, таки страшний. Мабуть, усі оті перекупки та швачки, що ходять кожного ранку там десь унизу, зле говорять між собою про нього й називають тюрмою. Найбільше чомусь їх цікавить кругле вікно з горища: от уже скільки часу, я знаю, вони все дивляться на нього, а воно, чорне, сміється до них, оскаливши свої вибиті шиби; і так шкірить їх день і ніч. Надаремне в полудне нахиляється туди сонце заглянути, а вночі, певне, визирає відтіль сіре привиддя.

А для мене то був таємний, чарівний середньовічний замок. Він збуджував тисячі незрівнянних, велично-дивних настроїв, охоплював безліччю божевільних мрій, змушував задуматись, зітхнути, здивуватись і безкрило полетіти в далеку минувшину й таку ж далеку будучність. Він не давав заснути, весь час тривожив солодкою тривоною, малював по темних вуглах своїх туманові постаті всесвітньо-відомих людей – і тих, що жили колись, і тих, що ще будуть жити. То співав сумну, як плач веретена, пісню, то шалів скаженою радістю мертвих, а тишу нічну наповняв битви шумом і скриками ранених. І тиха меса співом урочистости колише повітря, чорний рядок ченців позначився запаленими свічками – і все вище, вище в хвилях пахучого ладану під шелест крил ангелів підіймається вверх "Te Deum laudamus".

На вулицю замкнено дивилися великі чорні важкі двері. Мало підходило до них людей, і рідко вони відчинялися. А коли відчинялися – жах відкидав людину пріч... Не видно нікого, хто би відчиняв. А прямо перед тобою на двох високих чорних тумбах стоять два шкелети, очі їх світяться, а в піднятих високо руках держать вони факели й факелами цими освітлюють сходи. А сходи височенні, мов у небі десь загубилися. Ідеш

по них – і чуєш себе самотнім, і одірваним від усього світу, і страшно тобі, мов у склепі могильнім. Рівні стіни з обох боків, а по стінах висять чорні великі дошки з невідомою мовою начертаними написами; між тими дошками намальовані жіночі фігури в убраннях і без убрань, в гірляндах з фантастичних квіток, в руках фіяли пінні. І сміються нечутним сміхом, і плачуть невидними сльозами.

Ступаєш на останню верхню ступінь – перед тобою гранітова скеля, в яку треба тисячу літ бити стальовими таранами, аби видовбати хоч трохи. Але простягнеш руку – і нараз тихо, без шуму відчиняються непомітні двері, неначе вхід у печеру.

А там, за ними – яка розкіш фантазії, який простір художньої мислі! Кожний фестон, кожний завиточок на стіні обдуманий і носить на собі печать роботи хоробливо-величної уяви. От заля. Велика, холодна. Стіни складено з великого сірого каміння, і блищить воно від вогкості та от-от, здається, з нього потече вода. Великі плями жовто-зеленого моху, важкі фестони закуреного сотнями літ павутиння на карнизах та по кутках – аж хочеться скулитись від вогкості й холоду. По стінах у величних чорних із золотом рамах висять портрети, закриті білими газовими покривалами, мов саванами, а поміж них вбито то там, то там великі заіржавілі залізні гаки; деякі з тих гаків порожні, на деяких висить старе лицарське убрання. В двох протилежних кутах стоять дві високі статуї, зверху донизу вкриті чорною матерією – і видно тільки, що вони простягнули руки назустріч одна одній, мов кличуть, мов зіходяться і ніяк не можуть зійтись.

А дверей нема. Куди кинеш безпомічним зором – всюди товща сірого каменю, непереможна й немилостива. І чуєш себе заживо похованим у тому кам'яному мішку. Вікна одягнені в грубі помережані грубезними зубцями ґрати, а по них спускаються гірлянди засохлих, спорохнявілих рослин. Під коротшою зі стін стоїть велика, мов церковний орган, старинна фісгармонія – її строгі суворі прикраси не тільки не збавляють страшного враження, а навпаки, збільшують чомусь його.

І я любив приходити сюди, до цієї тонкою фантазією наповненої кімнати. Особливо місячними ночами, як поляже на все прозорчисто-таємна співуча пітьма і простягнеться навскіс м'який фосфоричний промінь, і відмалює на долівці фантастичні зубці ґратів. На вікнах у грубих стінах наче ворухиться, наче шелестить плющ, статуї силкуються скинути з себе чорні укривала, змій повзе – і заля оживає. Обнажаться портрети, глянуть з них сухі, дикі обличчя давно умерлих баронів, графів, їх страдалиць жінок – і блиснуть їх очі з попорохнявілих рам. Встануть з-під землі, підіймуться в кутках тисячі убитих, замучених; насилувані дівчата простягнуть подряпані руки, старі діди повними сліз очима великомученими дивляться, стоячи на колінах... І чується тривожне дзвонення, запах горючого дерева, а разом з ним і горючого тіла людського. От уже облизують завзято вогненні язики замкнену звідусюди хижу, звідти вириваються крики нелюдського болю й мук, а барон, увесь закутий в залізо, сидить на коні й з-під насуплених брів дивиться – чи цілі ще двері, чи не виламали їх безумілі люди.

І стою я, весь окам'янілий, прикутий до долівки. Ланцюги непереможні обвили

кожний недвижний мускул на тілі, близиться розпалена, кричачи жаром, залізна штаба... біжать ті, що схоплять і поведуть до підземелля на муку, на неволю і смерть. І страшно, і солодко...

А навколо так тихо, тихо. Тільки серце перелякано б'ється та неначе звуки орґана несуться звідкілясь: хтось грає, щоб заглушити стогони й прокльони замучених.

Властиво кажучи, мені зовсім не було страшно, бо я попросту не знав почуття жаху. Я просто упивався фантастичними снами, цілими ночами слухав тупіт білих привидів і їх високі танці. Таємні звуки, тихий шелест білих тканин, шепіт і мольба, бряжчання струн невидних – це були мої радості, то був мій світ. І замок наш, як не можна краще, сприяв тому. Переступиш поріг – і от ти у турецькій кімнаті; по стінах і на підлозі килими, висить зброя, ятагани, довгі рушниці, в кутках східні світильники, подушки, біля них низенькі столики, кальян, а посередині кімнати під саму вимережену стелю б'є водограй. І танцюють рабині, регоче паша, одаліска мие рожеву ніжку в свіжих струях жемчужових...

Ще поріг – хінська кімната, фантастична, дивовижна. Далі – в мавританському стилі, відділ римських терм, кибитка киргизька і т.д., і т.д. Яка різноманітність безконечна! Як красиво! Яка безліч відтінків, фантазії. Хотілося любити дядька-художника, що зумів утворити такий шедевр смаку.

Я жив!.. Ні, це треба б якось інакше назвати. Жити, а не почувати життя, тільки чути красу його – як це гарно! Це дивно-прекрасна одіж, що нечутно лежить, ледве доторкаючись, на плечах і в той же час чарує очі. Це промінь, що всією своєю вагою паде на воду й запалить її – а не стривожить і не зворухне ані одної краплини. Так Будда великий жив, розкішно п'ючи життя, але... Тільки до того часу, поки не пізнав смерті. Але чи є вона взагалі, смерть? І смерть, і старість, і біль? Життя – це море з крапель, пустиня з піщинок, ліс з окремих листків. І треба вміти окрасити кожную краплю у свій колір, дати місце для кожної піщинки, ударити променем сонця золотистим у кожний листок. За ранком приходить полудень, за полуднем вечір, за вечором ніч – може, вічна й непробудна, а може, то тільки вступ до наступного ранку? Е, та що там! Я – ранок!

Що мені сказати про своє оточення? Я знав мало. От знав, що мій дядько був архітект і артист-маляр. Виходив із кімнат своїх він рідко, виїздив з дому ще рідше. Що він там робив у себе у кімнатах – я не знав, бо заходити туди мені було заборонено. І мені це подобалося – це була казка. Змій-чарівник наказує своїй полонянці: "ходи всюди по зачарованому замку – тільки в оцих дві кімнаточки не заглядай, бо буде лихо". І я не заглядав. Мав туди доступ лише старий дядьків лакей, негр, людина ще мовчазніша й таємна, ніж його пан. Це був високий, худий, як мускул, чоловік; називався з-грецька Агамемнон. Ходив завжди надзвичайно тихо; на поклик дядька відкілясь зринав, мов тінь, а вислухавши приказ – знова безшумно десь зникав.

А так! Ще одна була істота, що безкарно входила до апартаментів дядька – це Харон, здоровенний пес, чи, може, упокорений диявол, перекинутий у пса. Чорний, страшний, мов смерть. От він не вмів тихо ходити по таємному замку й клацав кігтями

по підлозі. Вночі, було, прийде до моєї місяцевої казки й стане ззаду, дивиться бездонними очима. Аж страшно було оглянутись на ту чорну прояву.

А що міг би я сказати про самого себе? Теж нічого. Я почував тільки, що живу, а як це почуття передати, не знаю. Близьких у мене нікого не було: я так само не знав товаришів, як не знав ні батька ні матері. Я був сам і, коли хочете, мені не було з тим зле. Передо мною сяяв увесь мир своїми таємницями й світлами, в своїх велетнях і гномах. Адже ж над землею розпростирається зірчасте небо, дві субстанції в реторті дають третю, хризаліда розриває свою тюрму, аби дати одноденне життя дивним фарбам крил, макропот ворухить плавником в акваріумі.

І море, і гори, і товпище вояків у хрестовому поході, і похорон скитського вождя. Клеопатра з чашею в руці, бездонний льох Великої інквізиції, процесія серед вузьких вулиць з факелами серед ночі, замасковані убийники, асирійський цар, і боги, і Наполеон, і рибалка дніпровий – о, я чув, що живу, що йду вперед! І коли б мене відірвали зараз від моїх книжок і кинули на гілля дерева, що росте серед безлюдного острова – то й там би я силою попереднього розмаху йшов би вперед і дійшов би тих самих меж, яких дійшла людність, а може... й переступив би їх. Якби мені дали одну фарбу – я утворив би з неї всі сім, як у веселці; якби мені дали один звук, – я утворив би з нього всі сім, як у гамі. О, творчосте молодости! Тобі я співаю пісню свою! Тобі, о знання, світе життя!

Дядько мене ще хлоп'ям віддав до гімназії, отже, ріс у тій клюмбі, до якої угодно було садівникові мене посадити. Але от сьогодні минає саме три роки, як я заявив дядькові, що до гімназії більше не піду. Як зараз пам'ятаю ту нашу розмову, першу пробу мого нападу.

Дядько підіймає свої вугласті брови й питає:

– Як? Скажи ще раз, бо я, здається, не дочув.

Я здвигаю плечима.

– Я кажу, що не буду більше ходити до гімназії.

– Дозволю собі спитати – чому?

– Тому, що це пусте гаяння часу.

– Та-ак... Цебто наука, здобутки людського генія, поступ, культура – все це дурниця.

– Я того не сказав. Якраз навпаки. Власне, засоби, з яких користує школа в ім'я науки, мало сказати недоладні, але антинаукові, антиприродні, розраховані спеціально на те, аби убити всяку охоту до знання і любов до науки. Це все я добре бачу на своїх товаришах і не хочу бачити на собі.

– Ну?

– Ну, а з того виходить, що я не хочу бути прив'язаним до інституції, яка метою своєю ставить вівісекцію кращого з почувань людини, кращої з потреб – бажання знати. Я певен, що, працюючи сам, я в місяць набуду більше знань, ніж за цілий рік гімназіального навчання.

Дядько мовчав. Замок і я, дивлячись у вікно. Мовчанка тривала досить довго. Дядько то занурював ліву руку в густу шерсть Харона, то витягав. Брови у нього зовсім

зійшлися до купи, лице зробилося темним. Нарешті, ледве розціплюючи зуби, він почав говорити і сказав мені ось що:

- Вислухай мене добре і добре запам'ятай, що я тобі скажу. Твоє рішення є результатом того строю гадок, при якому ти вважав себе за дитину заможних родичів, за людину, яка і має, і матиме засоби проіснувати, хоч би й не роблячи нічого. Я досі не мав потреби тобі нічого говорити, але тепер мушу тебе розчарувати й довести до твого відома, що ти не маєш нічого (він натиснув на ці слова). Розумієш - нічого! Ні батько твій, ні мати твоя не залишили тобі ані шеляга в спадщину, і коли ти єси зараз тут, в моєму домі, то за це ти маєш бути вдячним тільки мені, бо я дав твоїй матері слово додержати тебе на своїм коштах до моменту, поки ти скінчиш гімназію. Чуєш? Я повторю: я дав твоїй матері слово додержати тебе на своїм коштах до моменту, поки ти не скінчиш гімназію. Не більше, хоч і не менше. Більше ніяких обіцянок я ні їй, ні кому іншому не давав і тому моє рішення буде таке: роби що хочеш і як хочеш - це мене не обходить. Я буду давати тобі на прожиток стільки, скільки давав би й тоді, коли б ти вчився; окрім того ти матимеш у моєму домі помешкання, їжу, тепло, освітлення й обслугову. Але так буде тривати лише рівно по той день, в який теперішні твої товариші одержать атестати. На другий же день після того ти мусиш забиратися пріч з мого дому. Чуєш?

Мене неначе хто штовхнув.

- Чую, - кажу. - Але чи ви певні, що я так-таки дійсно не маю нічого?

Я сказав це навмання, але ефект вийшов цілком несподіваний. Дядько побурів увесь, зціпив ще дужче зуби, аж скрипнувши ними, круто повернувся на закаблуках і крикнув:

- Ти не маєш жодних доказів!... Жодних доказів!..

І побіг. Його Харон, клацаючи кігтями, за ним.

Я засміявся їм обом услід. Доказів у мене справді жодних не було, зрештою, я просто не знав, що маю доказувати, але ця втеча - це був хіба найкращий доказ чого хочеш, а головне моєї перемоги над отою залізною людиною. Зрештою - пощо мені то все? Зараз досить з мене того, що я знов буду у своїй кімнатці, але вже вільний, незалежний. І без тривоги вже сяду за перевірення дослідів *neutralaualis'y* з тисячократним розчином соли, дослідів Крукса над передачею електричної енергії через майже цілком порожню просторінь і т.ін. О, як це дивно! Ми, що звикли преклонятися лише перед масою матерії - самі ж будемо змушені руйнувати тепер п'єдестал, на який звели її, бо наші ж власні дослідження учать нас, як то мало треба матерії для того, щоби вона вже могла передавати величезну силу. І коли так мало треба матерії для проявлення фізичної сили, то вона цілком уже непотрібна для передачі сил психічних, при виявленню вольових імпульсів. І що мені всі дядьки світу з їх копійчаними інтересами, коли мене кличуть до себе величні проблеми будучого знання!..

І з того дня я почав жити цілком на власну волю. Увесь день і вся ніч були мої; я міг братися, до чого хочу, як хочу й коли хочу. Грошей, що видавав мені дядько, цілком

вистачало на всі мої наукові дослідження, а більше мені нічого не було треба.

Я вчився. Все, що мене цікавило – а мене цікавило все, – я міг студіювати як хотів далеко, і моя кімнатка відповідно до моїх зацікавлень змінювалася то на лабораторію альхіміка, то на кабінет ботаніки, фізики, мінералога, анатома. Мене цікавив увесь світ в усіх виявленнях своєї краси й бруду. Життя моє кипіло, як кипіли розчини в моїх кубках та ретортах. То я біг у ліс, то в поле, то дивився в телескоп, то кидався до нового числа нової часописі, то брав свою скрипку або сідав за оту фісгармонію в залі й уносився разом з оксамитовими звуками басів кудись у невідомість.

Але останніми часами я вже цілком забув про все й вся, бо пізнав найдревнішу й найновішу і найглибшу з усіх наук – доктрини спіритуалізму. О, ні за один з видів знання я не брався з таким непереможним завзяттям, з такою навіть для самого мене дивною охотою та енергією, як власне за студіювання того, що Шопенгавер назвав колись "експериментальною метафізикою". Що всі науки перед цією наукою наук! Наша звичайна наука елементарно-проста, її так легко розуміти навіть недалекою людиною, і так легко купити за дешеву ціну. Все в ній якось... позаду мислі. Навіть сама безконечність її грядущого якась... дотикана, провидима, а об'єкти її робіт такі брутально-товсті, підніжні, що й не дивно, коли допитливіші уми не витримують тисячократного переливання з однієї пробірки до другої й розчаровуються. Для звичайної науки треба бути лише терпеливим колекціонером не більше, бо навіть ті великі, що посували знання вперед, навіть вони – тільки синтез минулих умів, а їх робота – лише крадіжка у своїх же померлих братів.

А тут!.. Все так дивно, незрозуміло велично, таємно. Все леготом дише, боїться грубого дотику, все тонко й ніжно. Тут треба тонкої організації й розумової й нервової, аби увійти робітником до тієї науки. Ти повинен відповісти на безліч вимог, повинен бути творцем, стрілою вперед. Я розумію значення мулярів у будові будучого знання, але і я і той, хто сміятиметься з мене і сам муляр врешті – всі ми більше цінимо не муляра, а того архітекта-артиста, котрий силою немулярських своїх змог утворив дивне. Так само і в науці: я поважаю учених мулярів, вважаю потрібною їх роботу, і роботу самих їх мулярських наук, але як і самі вони суть лише матеріалом синтезу будучого генія, так і їх науки – лише підвалини для будучої науки наук, провозвісником якої є спіритуалізм.

І передо мною розгортався безмежний світ нового знання. Щодень пізнавав я нові тайни людської душі, нові змоги, проявлення яких не увійшло до кодексу загально-ухвалених наук; довідувався про факти, занесені вже навіть до аналізів історичних, але осміяні потім отарою засліплених людей. Зі здивуванням пізнав я, що жреці науки, саме ті, що так багато кричать про неї і нібито боронять – власне, вони й найбільші її вороги, бо не мають найменшого поважання до науки, вважають її річчю одного масштабу зі своїм обмеженим розумом, а явища не тільки зовнішнього порядку пояснюють своїми убогими формулами. А хіба ж наука, дійсно чиста наука, може коли говорити про неіснування, і навіть неможливість існування чого-небудь? Ні, ніколи! Вона, прозорлива й сильна, не падала ще так низько. То лише придверники науки,

схолястики й рутинери, то лише нетолерантна товпа наукова демонструє на базарі своє недоумство, видаючи його перед дурниками за останнє слово науки. А сама вона, Велика наука, той стовп серединний знання, що заклався навіки кріпко з мізкових кліток мільярдів будівничих – вона ніколи не говорила так. І наскільки я поважаю справжню науку, остільки ж гордую тими quasi – представниками її, які свою аномальність, свій пігмейський зріст і обрій видають за належність до великого сонму безсмертних. Назад, кроти й мухомори! Як сліпі в байці, полапали ви хто ратицю, хто хобот, хто вухо слона; не відважуйтеся ж говорити, що увесь царствений будинок знання не більший від вашої запоганеної коробки без світла.

А тут?! Установити безперервний зв'язок між собою і всім необ'ятним відомим і невідомим, видимим і невидимим світом! Бачити тут нитку, що йде від моєї душі до всіх вселенських душ, до всього, що існує! Знати, що я можу скупчити всю мою енергію нервову в будь-якому пункті всесенної, навіть у необтяженому матерією – о, як це безконечно! І я молюся перед тою безконечністю!

Кожний прожитий день, кожна прочитана книжка розкривали передо мною нові безодні знання й змушували все нижче й нижче клонити коліна перед незрозуміло-величним запасом таємних ще сил людського "я". Мене тільки – не обурювало, а смішило скоріше одно: як це людям подобається навішувати ярлики. Навісити – і заспокоїться, неначе вже пізнав. А хіба ж не все одно, як назвати силу проявлення – чи начисто фізичною, чи психодинамічною, екстенічною, одичною, магічною, чи ще якою? Важно, що вона існує, що вона єсть у тобі, в мені, в тій павутинці, що он бачу я на рожевому кущі у вікні. Не будемо тратити часу на відшукування назв. Облишмо це будучим технікам, тим, що на базарі будуть колись користати з нашого винаходу.

А я хочу тільки знати. І я знаю.

Знаю, що все існує подвійно. Все. І я, і ти, і отой кінь, що везе зараз бочку з водою у двір, і сама бочка. Суть звичайні матеріальні форми, а побіч них суть і інші, флюїдичні, особливі (хоча і вони можуть іноді мати ознаки матеріальної структури). Перші я пізнаю звичайними п'ятьма своїми чуттями, а другі пізнаються тими чуттями тільки віддалеки, неясно й неповно, і треба ще віднайти в організмі, виховати в людині спеціальні здібності для повного уловлення явищ флюїдичного порядку. Ми знаємо передачу власної мислі лише словом, письмом, взагалі фізичними засобами, передача ж чуття – то ще не розрішене завдання і навіть, як дехто каже, зовсім неможливе до розв'язання, як квадратура кола. А я цілком ясно бачу тепер, що існують тисячі засобів передачі мислі без найменшого дотику й письмен, в неприсутності об'єкта – як угодно. Що ж до чуття, того ніжного плоду небес, що невідомим чином упав на землю й здивував земнорідних своєю незрозумілістю – то воно може бути переданим і зменшеним, і збільшеним, білим, чорним і яким тільки захоче передати моя воля.

І могутнім я чув себе в такі хвилини. Могутнім, як істота, що самим уже актом родження на світ дістала велику змогу єднання з безконечністю. Які широкі перспективи розкривалися тоді перед моїм духовним зором! Які глибини, які тайни! А

скільки роботи, скільки нових наук, руху вперед незнаними ще, неходженими й незаходженими шляхами! І рух той – без кінця! За одною новооткритою просторінню знання вже одразу видно тисячі других, ще більше таємних і цікавих – і нема кінця їм! Нема кінця знання людини, як нема межі просторіні, нема смерти часу. Бо людина – сама і просторінь, і час. Може існувати в них і без них, може брати їх для своєї потреби, а може й не брати. Бо чоловік – частина природи, атом вселенної та, як вона, безконечний.

І все це божевільною радістю наповняло мою душу. Я благословляв грядущий день знання й чув сплески могутніх сил у собі. Вони рвалися на волю, хотіли втілення. Я прямо божеволів, повторюючи дивно могутню фразу великої людини: "Дайте мені точку опертя – і я переверну землю". А я чув у собі силу перевернути світ цілий без жодного пункту підпори!

Нема вогнищ, зникла інквізиція, не можна вже правовірним людям науки й мистецтва повісити свого єретика-собрата на площі, але хіба не можна вигадати тисячі інших тортур? Хіба тепер не палять у полум'ї безглуздої критики, хіба не розпинають на вселюдське позорище всякого провозвісника істини, коли його правда не дістала ще патенту? Хіба не бачимо ми й зараз ученого кривляння, не чуємо ученого реготу над тим, чого "учені" не знають і до чого "учені" не підходили серйозно? Ніхто з них не стане провадити дослідів з електричною машиною в пересиченій водяною парою атмосфері, а між тим безконечно тонші, тендітніші досліди проявлення медіумічної сили вони думають провадити без усякої моральної підготовки, в брутальній обстановці власного скептицизму, не розуміючи навіть того, що психічна сила грубого недовір'я руйнує психічну силу медіума. Що сказали б вони про свого товариша, який, працюючи над спектрами, схопив би нараз молоток і луснув ним по призмі? А на медіумічному сеансі, коли медіумові ціною надзвичайних зусиль удасться нарешті запанувати над атмосферою недовір'я й викликати феномен – муж науки не посоромиться схопити жінку-медіума за ногу, аби довідатися, чи не стукає медіум ногою. Навіть того не розуміє, що таке більш ніж нагле пробудження від сомнамбулічного сну не тільки внівець повертає дослід, а може відбитися негативно навіть на психіці медіума.

І невже треба вважати природнім, коли попередня мучениця, істина одиниць, стільки перетерпівши від банальної "золотої середини" – сама врешті стає деспотом і затримує рух вперед? Історія дивує своєю одноманітністю, і сучасні противники великої науки не більше, як перебрані в інші костюми члени синедріону, що розпинали Христа, академіки, що кидали до в'язниці Галілея, пекли вогнем Джіордано Бруно. Як розтовкмачити їм, що творчий дух – то ж вічно дикий несамовитий вогонь, що не треба дивуватися його дивним, може, незрозумілим на перший погляд формам, а треба уважно стежити за ними і вміти побачити там лице істини? Аж жаль стає їх, мертвих, похованих во гробах самозадоволення з відтіночком муки за ніби недосяжність мети. Просто не вміли відрізнити пшениці від полову.

А я тим часом учився. Не зле знаючи французьку й німецьку мови, я в першу ж

голову прочитав усе, що міг знайти в тих літературах: і Кнукса, і Цельнера, і барона Гелленбаха, і знамениту "Книгу медіумів" Аллана Кардека, і Максиміліяна Перті і багато інших. Ці книги розкрили передо мною всю необмеженість мого духа, віковічність мого існування і єднання моє з душами як давно померлих, так і ненароджених людей.

Нема нічого надприроднього! Все можна зрозуміти, все можна знати – треба тільки учитись, учитись і учитись. До метафізичної проблеми треба внести математичний аналіз, в чуття – вимірення, в етер – запис. Треба тільки поважати дійсність, не ставити собі володіння істиною виключним власним монополем, а хотіти пізнавати всю безліч істин ще невідомих, ще таємних і нерозслідуваних, близьких до мрії.

Я готувався до проби зносин з потойбічним світом і неначе забув за світ цьогобічний – а він нараз дав себе сильно знати. Більше! Змінилося усе моє життя...

Це сталося в період найбільш енергійної роботи: я вивчав англійську мову для можливості втягти до своєї скарбниці знань і те, що має література на тій мові. А я вже прочитав Траверса Ольдфілда, Роджерса, Едмонда, Лее, Гаддока, Грегорі й інших. А в той же самий час я силкувався зрозуміти таємні елементи людського "я", одичні сили, його флюїдичний стан речей і т.п. Я ж хотів прийти до роботи не учнем, а рівноправним діячем, отже учився без упину.

І от раз, коли я, весь переповнений нечутними звуками, з очима розкритими прямо в тайну будучих знань, вибіг до саду, щоб походити по тінистих вогких алеях та подихати свіжим повітрям – нараз перестрів мене дядько.

Зупинив мене рухом руки й похмуро сказав:

– Завтра о восьмій годині вечора я приїду з дружиною. Маєш її привітати. Гадаю, що не потребує вказувати на доконечність пристойного одягу.

Повернувся на каблуках і пішов.

Я був більш як над міру здивований. Хотів щось спитати, але дядька вже не було.

Потім я опам'ятався. Що з того, що десь хтось жениться, хтось виходить заміж, когось далять радощі, а ще когось тішить горе? Все це дрібниці. Я не розумів тоді, що то – все.

За хвилину я й забув уже про сповіщення дядька, знов обхопило мене зачудовання перед тайною сил. Я щойно прочитав, що окрім свідомого сомнамбулізму, який за свій рахунок бере той чи інший феномен, існує ще сомнамбулізм несвідомий, коли сам медіум відрікається від того чи іншого явища, причиною якого все ж був він сам. Я напружено мислив над частковим автосомнамбулізмом, тобто явищем, коли медіум силою своєї волі може виводити з сомнамбулічного сну одну якусь частину свого організму й залишати у сні решту. Я з захопленням дивився на результати робіт фотографа Вітті: ні він, ні інші присутні не бачили світових феноменів, бачив їх тільки медіум і... фотографічний апарат.

Він довів, що ті явища були реальні, а не плід розтривоженої уяви медіума. І де вже мені було, так захопленому цікавою роботою студіювання, пам'ятати слова дядька. А коли я й пригадував їх, то з серцем: можна би, здається, дядькові й подарувати мені оті

години безплідної трати часу.

Але потім стрій моїх думок чомусь змінився.

Жінка... В нашому замку буде жити жінка. Хто вона?... Що вона?...

І якась тривога, і якийсь неспокій, і якась цікавість заволоділа мною. Ще не стала нога жінки на нашому порозі – а вже прийшла якась руїна, щось затривожило мій дух. Перед моїми очима почали проноситись тисячі безтілесних образів, прекрасних постатей. У таємних одежах зі стрілою в руці вони спліталися в блискуче коло, віяли тінями над сонною водою зачарованого озера й блискавкою очей пронизували тьму нічних хмар, що нависли й геть заволокли чарування місяця. Чулися могутні закликання, страшні й вугласті слова невідомими птицями билися в груди, дим густішав, а з нього...

...а з нього в золотистій авреолі нагого тіла виступала чарівниця. Повний фіял лив свою піну через вінця, квітка падала з гірлянди, а усміх, усміх, подібного якому я ще не бачив, рвав кудись за собою, все обіцяючи. Що?... Убити дитину за повторення того усміху? Наругатися над прахом матері за погляд з-під опущених вій? Що ж... може... Є отруя солодка в злочині за жінку.

Я прокинувся серед ночі, мов у маячінні. Над головою стовпилися тьми фігур, у скронях стукотіло, і я ввесь горів невідомими вогнями.

Відчинив вікно. З хвилями повітря повно посипалося до кімнати фосфоричного світла повелителя люнатиків, і воно томило й млоїло мене. Руки, мов побиті, не хотіли підійматись, з уст виривалося гаряче дихання, а тіні танцювали й співали доокола.

Увесь другий день був для мене важкий. Я не міг працювати спокійно – все падало з рук. І що ближче надходив вечір, то гострішим ставало моє хвилювання... Я сердився сам на себе, старався уявити собі оту жінку дядька старою, негарною, запліснявілою. А якою хіба вона могла бути? Дядько мій був хоч і дужий, і кремезний, але все ж підстаркуватий чоловік – жінка, очевидно, буде йому під пару. І передо мною ставала приплескана фігура дебелої дами пудів так під сім, під вісім. Увійде грубезними ногами до нашої тонкої залі, внесе туди шум і гар кухонних інтересів, повісить буржуазні гардини на ґотичні вікна, поставить аляпуваті канделябри замість художньо виконаних скелетів біля дверей, і взагалі поверне наш таємний замок на звичайний "дім, як у всіх". І я сміявся сам із себе, що для прийому того слона вбрався в сюртук, чіпляв оксамитову краватку й так довго та старанно чепурих свою заплутану шевелюру.

Нервово походжав я по залі, мов востаннє прощаючись із її таємною красою. Думалося – як же то мало треба часу, щоби знищити ввесь артистичний дух, що витає зараз серед цих стін. Стільки років будувалася й накопичувалася ця краса – і от варт одній якійсь глупій істоті увійти сюди на деякий час – і все піде шкереберть. Невже так і з усякою красою? Я знаю, що існує смерть для краси тіла, час руїни для краси форм, утворених людськими руками, – але краса мислі, краса духу? Невже й вона може повернутися внівець?

Я підійшов до вікна й здивувався.

На нашій тихій вулиці, де звичайно ніхто й ніколи не їздив, бо вона упиралась у

садовий паркан, було надзвичайно людно й шумно. На протилежній стороні біля біленького подовгастого будинку стояло пар із п'ять карет та фаєтонів, товпилося багато людей, найбільше жінок, бігала дітвора, а з будинку то виходили, то входили люди, зодягнені в святочне убрання, то з букетами в руках, то з білими квітками в петлицях. У візників праві руки були перев'язані білими хустками.

- А-а!.. Це, певно, теж весілля, - і я саркастично розсміявся. - І чого вони так радіють? Невже вони не бачать, що їх радість така бідна й обмежена? І чого вони так метушаться, удають, ніби їм і справді весело? Рослинне життя... життя неосмисленого каменя.

І хоч я не любив свого дядька, але в цю хвилину я був вдячний йому, що він зумів так оригінально, так витримано улаштувати своє життя й побудувати свій будинок. Тут у кожному штриху відчувається пульс мислі, а в кожному камені сила.

- О, ще поборемось! - чомусь голосно сказав собі я. - Дядько не віддасть так скоро своїх позицій.

Це мене заспокоїло. Я навіть почав байдужіше дивитися на весілля в протилежному будинку. Там декілька гостей, які попростіше, вийшли на вулицю й під нечутні звуки гармошки весело тупали ногами й розмахували руками.

Стемніло. Заля набралася свого таємного вигляду, що я його так любив. У вікнах протилежного будинку засвітилися веселі вогні. Було тихо, тихо.

Нараз я почув кроки. Я оглянувся. То був Агамемнон. Він підійшов до другого вікна й теж почав дивитися в нього, а довга його тінь упала аж через усю залю. Він певно виглядав свого пана.

Я задумався. А коли глянув за декілька хвилин на Агамемнона - його там не було. Як тінь прийшов, як тінь і щез.

Я глянув знову у вікно. Вулицею котилася карета й стала коло нашого під'їзду, Агамемнон уже був біля неї і поволі одчиняв дверці. У них показалася якась біла фігура, за нею висока постать дядька. Серце у мене чомусь забилося... Я швидко обернувся лицем до дверей і ждав.

...чулися голоси. Двері відчинилися - і в темряву залі вступила вона.

- Ах! - почувся тихий скрик. Я бачив, як та фігура одхитнулася пріч, а дядько обняв її за стан.

- Агамемнон! - суворо крикнув він, але в цей момент вся заля наповнилася електричним світлом.

- Як я злякалась, - тихо продзвенів мелодійний, як сама музика, голос. По мені мов іскра яка пробігла.

- Чого, моя голубко? - спитав дядько й, не чекаючи відповіді, казав далі. - А оце мій небіж. Деякий час нам доведеться усім трьом жити тут разом, але сподіваюся, що ми не будемо перешкоджати один одному, - і дядько чомусь розсміявся колючим сухим сміхом.

Я промурмотів своє ймення. Вона простягла мені руку, а я - не знаю як це й сталося - припав устами до тієї атласової рученьки. А вона... нахилилася й поцілувала

мене в голову. Щастя якесь розлилося по всьому тілі від цього першого поцілунку в моїм житті.

- Дуже рада, дуже рада, - сказала вона двічі, але в словах, що говорили про радість, чулася тривога.

- Харон! - нараз крикнув мій дядько. Вона аж здригнулася.

Ударом лоба розчинивши двері, до залі вбіг здоровенний пес і, лизнувши дядька в руку, став, ворожо дивлячись на незнайому фігуру.

- Хароне! - звернувся дядько до собаки. - Це буде твоя нова господиня. Ти повинен її берегти! - роздільно й підкреслюючи промовив він.

Пес підійшов до неї й хотів теж лизнути руку, але вона, здригнувшись, з острахом відхитнулася, очима шукаючи захисту.

- Чого ти, чого? Він буде найкращим твоїм сторожем. Погладь його.

- Я боюсь... - прошепотіла вона.

- Чого ж боятись? Ну годі, погладь.

Несміливо висунувши руку з-під білого плаща, вона двічі погладила пса та швидким рухом відсмикнула руку назад. А я стояв переповнений безліччю нових якихось, цілком мені невідомих, почувань і, здається, мало собі уявлював, що робиться довкола. Не то сон, не то туман застилав мені очі, й те, що діялося довкола, якось не доходило до моєї свідомості.

- Чого ж це ми стоїмо? Ходімте до їдальні. Треба ж випити за солодощі будучого життя. Ти не ремствуй на мене, - звернувся він до жінки, - що на нашому весіллі нема гостей, музики, танців, безглузвих окриків, биття бокалів... Це все дурниці.

- О, звичайно, звичайно! - похопилася вона.

Ми увійшли до розкішної їдальні нашого замку. Вона була декорована стилем фламандських хат; по стінах мальовничо розмістилися полиці з блискучим посудом, посередині стояв дерев'яний, нічим не вкритий, стіл, на ньому вечеря. Всюди старинне срібло, фарфор, кришталь, кожна деталь обдумана.

Агамемнон з тріскотом розкупорив пляшку шампана й ми всі четверо - так, четверо, а не троє, випили іскристого трунку, але - в повному мовчанні. Воно - це дике весільне мовчання було п'ятим гостем при нашій трапезі.

Говорив тільки сам дядько й дедалі оживлявся. Я ще не бачив його таким, блискав очима, голосно реготав, сидячи коло жінки, близько нахилився до неї, не помічаючи, як вона стримує себе, щоб не одхилитися; якби змога - поставила б між собою й ним залізо. Але дядько нічого того не помічав, нахилився ще ближче й безперестанно просив її пити. Його очі зробилися вузькі, масляні, товсті губи почервоніли, й він проливав вино на стіл.

А вона? Сиділа мов загіпнотизована, старалася усміхатись на тупі дядькові жарти; біле весільне убрання здавалося саваном похоронним, тоненька рука безпомічно губилася в дядькових долонях, а очі, очі... Вони підіймалися вгору і дивились - з такою тоскою, з таким смутком, що я не міг дивитися на них - моє серце рвалося на часті.

- Ти... ти... Що ти?... Хто ти?...

Обривки якихось питань, недокінчені мислі, безплотні образи – все те вихором тоскливим вертілося в моїй голові, а над усім панувало гостре, як штилет, і отруйне, як цикута, почуття плакучої безсилости. Пігмей перед стихією, приголомшений васал перед всемогутнім бароном. Зрештою, я не знав навіть, проти кого чи проти чого боротись. Я тільки дивився й дивився, мов зачарований, на це рівне чоло, бліді ланити – і душа в мені згорала.

І як злякався я, коли дядько, надмірно голосно, крикнув майже над самим вухом.

– Ану, юначе! Пора й честь знати. Іди лишень до своєї лабораторії, а я до своєї – ха-ха-ха!..

Я глянув на неї. Ніби ще більше зблідло її обличчя, а в очах засвітилось щось тривожне-тривожне. Потім я побачив, як вони, ті очі, просять, молять мене, щоб я не кидав, щоб я зостався, але хіба міг я зостатись? І я пішов геть, хоч чувся так, ніби сам себе приносив у жертву.

Вже будучи коло дверей, я почув тихий скрик. Обернувся – і побачив, як дядько, мов вампір, уп'явся поцілунком в її шийку; вона одхитнулася і царственний убір голови з білих квітів упав додолу й потоптався ногою. Я вибіг.

Прийшовши до свого покоїку, я впав на ліжку. Так було тяжко, мов навалили на мене важку гору, і я чув, що задихаюся під нею. Я хотів протестувати проти вторження бруталного життя до мого спіритуалістичного світу, проти руїни мого спокою – але не міг. Я хотів думати про несвідому церебрацію, про передачу й відбивання думки, про флюїдичний стан речей – але теж не міг. Думка вертілася тільки коло того, що я бачив оце зараз.

Це перший раз у житті мене стискали обійми безмежного душевного болю, і в перший раз пізнав я, що то за пекло і що то за мука. Коли б так боліла кожна людина на землі, давно б уже нашої планеті треба було б повернутися в попіл. І з безсилістю слів, з безсилістю мускулів, з безсилістю опору стояв я перед своїми муками й не знав, що зі мною робиться. Ні причин, ні об'єктів – нічого не бачив, невідомий якийсь ворог обхопив з усіх боків і тільки стогін виривався з піврозкритих уст.

В немочі й несвідомім шуканню встав я з ліжка й пішов до залі. Пощо – сам не знав. Може там, де навідувала мене безліч настроїв, може там зумію забутись і повернути хід думок в якийсь иньший бік.

В залі було темно й тихо. Зійшов місяць і кинув у прорізі вікон своє фосфоричне світло й такі ж тіні. Покров тайни покрив усе.

Я йшов крадучися, мов злодій, наче убити когось збирався, або стягти покривало з обличчя вежі таємниць. Нечутними, але важкими кроками перейшов я залю до вікна й оглянувся – чи не залишили ноги мої вдавлених слідів у долівці, так давила мене печаль.

Коло вікна став і одягся тишею ночі й наче узброївся для боротьби з ворогом. Кликав спокій до себе, але спокій приходив краплями дрібними, мов несміливий дощ майовий під соняшними проміннями: ледве встигне змочити частину землі, а вже випило ту воду ненаситне сонце та сміється найслабшим з променів.

Відчинив кватирку. З протилежного будинку донісся до мене вальсовий мотив, напівзаглушений сміх і гомін людський. Вони все ще веселяться, все ще справляють своє ординарне свято. Тими ж рухами й тими ж нервами, як колись і при винайденні вогню.

Але все ж там весело. Хоч ознака, хоч ілюзії радощів. А тут?

...ти... ти... як ти попала сюди?

...так, як пташка попадає в пазурі кібця... як рибка в сіть... як квітка під косу... як сніжинка в огнище...

...а щастя? а радість? а де ж твоя радість? де твоє весілля?

...радості я не знала ніколи... щастя, видимо, не зазнаю. Нараз – що це?

Здалека, з кімнат дядькової половини почувся нелюдський крик. Він дико розірвав нічну тишу й ударив, як море.

З грюкотом розчинилися якісь двері... тупіт босих ніг... ще одні двері вдарилися обома половинками, потім ці – і, розтерзана, в одній сорочці, з розпущеним волоссям до залі вбігає вона! Мов уся суть одчаю й страху втілилися в цю постать. Роздираючи повітря нечуваним зойком, бігла вона, а за нею дядько.

Вбігши до залі, він крикнув.

– Харон!

В три стрибки здоровенний пес випередив дівчину й став, урчучи, на вихідних дверях. Вона стала як врита.

– Ха-ха-ха! – бісівським якимсь реготом засміявся дядько. – Я ж говорив тобі, що цей пес буде найкращим твоїм сторожем.

І з тими словами, як вовк, кинувсь він на беззахисну дівчину. Вона скрикнула ще раз і впала непритомна. Дядько не допустив її впасти, підхопив, перекинув по-вовчому через плече й поніс.

З криком кинувся я за ним, не знаючи, що буду робити, але перед самим моїм лицем виросла нараз сталева чорна фігура Агамемнона. Однією рукою він ухопив мене за плече, а другою зачинив і замкнув двері за дядьком.

– Звірі! – кричав я. – Що ви хочете робити з нею?

Але в цих залізних лапах я міг битися хоч до ранку. А поклики свої я міг би з таким же успіхом кидати в безконечну просторінь моря в час бурі. Агамемнон не говорив ні слова, а тільки все дужче й дужче стискав мені плече.

Я перестав битися. Агамемнон пустив мене, і я, мов побитий пес, пішов до своєї кімнати. Там я плакав. Душу свою хотілося вирвать мені й битися об стінку головою – але кому б це допомогло?

Так появилася вона в нашому замку.

* * *

З того часу моє життя подвоїлося: я почав жити не тільки за свій рахунок. Нова краса обвіяла мою душу, тисячі нових почувань, цілком незнайомих, таємних, солодких...

Перші часи пішли на розглядання, навіть на боротьбу з новим богом. Бог хотів

поклонення, а впертий дух не віддавав іще свободи. Звідти боротьба й роздивляння. Але чим більше я роздивлявся, тим сильніше кохав якимось неодохотвореним світлим коханням.

То була якась біла прозорчиста душа. То була квітка небесна, вогник, що спалахне раз у вічність у темряві з-під навислих хмар – і знову зникне на вічність цілу.

Дивні почуття навівала вона на мене. От я сиджу за книжкою, читаю – і нараз починаю почувати її.

От чую, ясно чую, як вона йде, як наближається своїми білими кроками, а в той момент, коли вона відчиняє двері, я уже обертаю до неї своє радісне, а разом з тим і стривожене обличчя.

В її присутності я не мав своєї волі, мов сомнамбул у присутності гіпнотизера. Вся істота моя переповнялася якимсь променистим настроєм, і чув я себе й велетнем і рабом. Вона підіймала руку – і мені невимовно хотілося підняти свою. А коли б я побачив сльозу на її очицях – певно, ридав би, як несамовитий.

Я назвав її для себе Біла. Та вона таки й була білою вся, і носила тільки білі убрання, мов янгол. Увіходячи, вона розсівала за собою якийсь невимовно прекрасний запах, а я не міг зрозуміти, що зо мною: ніби чую, що єсть вона й ніби нема, а наче це привид тільки безтілесний злетів, тільки не страшний і чорний, а світлий і любий. І хотілось підійти до неї й торкнутися матерії її убрання, щоб знати, як тчуть у небесах. А коли вона сідала в крісло й задумувалась – я часом просто не міг боротися з бажанням підійти й молитвою заглянути їй у вічі. І вона вже вставала, вона вже пішла, – а я все ще бачу її, бачу всю, бачу рух волосинки над скронею, бачу, як злегка ворухнуться уста. І в один з таких разів я назвав її для себе Ф л ю ї д о ю, бо мені здавалося, що вона безтілесна, що вона тільки флюїдична постать якоїсь другої невідомої істоти, що живе в небесах.

І сама тиха, мов тайна святая, вона сіяла й тихі почуття округ себе. Коли я сидів біля неї, а вона іноді підіймала на мене свої очі – я відчував у ті хвилини якесь надзвичайне очищення душі, чув готовність на великий благородний учинок. Я не міг би собі уявити, як в її присутності можна було би не то сказати, а подумати щось брудне. Усі нечисті, звичайні життєві почуття, все, що не святе, зникало в її присутності. Вона була сама молитва, самий чистий звук, гармонія, а коли поблизу чулося її тихе дихання – душа наповнялась високими почуваннями, і світ здавався тоді осяяним самою красою. Все далеко-ідеальне в звичайні моменти життя, все, що лише манить людський мозок своєю недосяжністю – все те наближалось й огрівало таємно-могутні сторони людського духа. Немов стаєш велетнем, дужим, як космос; здається можливим і навіть легким до виконання все, що надприродним було ще за хвилину. А до неї хотілося підійти, мов до пророка, і спитати про... про щось особливе: про межі безконечности, про початок часу, про день власної тілесної смерті. І я вже, було, піду до себе, а все ще бачу закритими очами її образ, і вся вона представляється мені якимсь таємним Божим письменом, розгадати яке може тільки однозвучно-таємна друга істота, якій стане доступним потім за це утворення світів. Коли вона усміхалася –

райські квіти розцвітали наоколо, водоспад спиняв свій біг на далекій півночі, а зірки хором відповідали радісно на той усміх. А якби заплакала вона і її сльози упали б десь далі – дивним стало би те місце й святим. І до нього, як у Мекку, ходили б тисячі палігрімів.

Чи вона вічна? О, певне! Умерти ж вона не може, а просто так вознесеться в блакитну безконечність. А я на тім місці поставлю вітвар для поклоніння світлові життя. І будуть там співати чисті весталки в прозорих убраннях, препоясаних гірляндами білих квітів і будуть ті весталки підтримувати негасимий запашний вогонь, годований пахучими смолами й дивним деревом. Доколя вітваря буде посипано жемчужовим піском, і мірти свій лист, а рожеві кущі квіти свої щодня самі будуть нести в жертву на вітвар той. І коли хто бідний, зраний і чорний, зі стогоном моління, наблизиться туди – він стане чистим, як вода, й щасливим, як перший листок весною під добрими променями сонця, і не буде там місця суєтні світовій, покликає сп'янілій від бруду життя істоті, дзвоненню кайданів і скрепінню ярем – ці властители світу боятимуться йти туди, а на нахабне прибуття обурились би всі скелі й дуби всі священної діброви. І вітер, і море, і хмар незлічимі полки, і лист, і звірина. Геть, чорна п'тьмо! Тут лише друїди співатимуть містичних пісень, танцюючи невидимі танці. І море там пахне геліотропом, і повітря не таке, як земне.

Тулл Гостілій збудував колись "храм Блідности". О, чому я не римський цар, не владика всесвітній, що міг би всю землю укрити храмами тобі, о Біла!.. Утворити релігію поклоніння тобі і щоб усі люди спільним хором співали молитву тобі, і щоб діти, усі діти землі, несли тобі найкращі квіти й усипали ними і путь, і п'єдесталь, і місце те, де падає погляд твоїх очей. А тепер я буду храм тобі тільки у власнім серці... Храми з чистих мрій і беззвучних поцілунків сліду стіп твоїх на землі.

...і думав я про неї день і ніч... і думав я про неї ніч і день. І за те в нагороду прийшов до мене перший незабутній момент.

* * *

Ми сиділи на веранді, що широкими сходами зіходила в сад. Тихо спускалися генії ночі на невидимих крилах своїх. То там, то там зачіпали вони пером, летючи, частину просторіні – і на тому місці одразу темніло дужче, ніж доколя, і ставала в височині зірка. Душа переповнялася тихим острахом, перемішаним з цікавістю. Очі стежили – чи не злітають з усіх запашних квіток прозоро-чисті феї і чи не розпочинають своїх безшумних танців у повітрі під пісні закоханих, але отвержених гномів та ельфів.

Все прибирало иньші форми. Стежка, що широкою була коло веранди, попереду десь вузьким клином йшла у гущавину широких кущів та важко-чорних дерев. Я, широко розкривши очі, дивився туди, чогось чекаючи. Хто вийде зараз відтіль? Рюбецаль з мішком вугілля на плечах? Чи тінь великого Рамзеса? Чи, може, Вій, страшна потвора, дивна і дика?

Щоб заспокоїтись, я глянув на Білу. Вона сиділа й ніби вслухувалася в той шепіт, який навівали духи, літаючи навколо. Мені захотілося, аби доколя її голови показався німб – і німб показався. В якомусь пориві, сам не знаючи, що роблю, я, опустившись

вниз, сів біля її ніг і схилив голову їй на коліна.

Як я це зробив, як я посмів – я й сам не знав.

В перший момент мені здалося, що зараз мусить статися щось надзвичайне: стовп полум'я вирветься з-під землі, затремтить і обвалиться небесне склепіння... Я хотів зараз скочити, побігти... далеко... на той корабель, що йде до Індії. Але це було один момент, одну нечутну дрібку часу, а вже зараз же за цим я почув, як невиразне блаженство, охоплює всю мою істоту, ніби я злітаю кудись і тихо колишуся над морем, над прекрасним безконечним морем у блакитних хвилях пахучого етеру, весь безтілесний і невідомий. Її рука положилася на мою голову, а я весь занімів від щастя...

– Новалісе, – тихо сказала вона.

Мене ніхто й ніколи так не називав, але мені здалося, що інакше мене не можна назвати та що це вічно буде моїм іменням.

– Новалісе... Коли ти слухаєш музику, або є такі книги, як музика... Так от коли прозвучав останній акорд чи перевернулася остання сторінка, чи не почував ти, що це не кінець, а початок, то не був початок, а просто ми приторкнулися на один момент до одного місця колеса, – а колесо безконечне?

– Так, Біла, – відповів я.

– Як ти назвав мене?

– Біла.

Її пальці з безконечною ніжністю ворухнулися на моїй голові. Тихий шепіт пробіг садом, зачепив струни невидимих еолових арф – і вони зазвучали. Вечір віддав місце ночі. Заснули квітки.

Я почав говорити. Я розвив її думку й, як міг, показав причини. Вона слухала мене з якимось захопленням, видимо хвилюючись. Потім устала, рівна й струнка, як пальма, й зупинилася під квітками.

– Ти?... Ти говориш так?... – зашепотіла вона. – О, говори ж, говори ще!.. Ти й не знаєш, як мені треба, щоби хтось говорив мені, а я аби слухала. Тут же ніхто не говорить, а коли й говорить, то страшно мені стає... страшно й гидко... я боюся тут... я тут усього боюся... боюсь... боюсь...

– А я? А я ж, Біла? Невже я не захищу тебе?

Але вона навіть не чула мене. Її очі вп'ялися кудись у просторінь, губи ворушилися, щось шепочучи, а рука, якою вона схопила мою, тремтіла дрібно, сполохано. Потім знову з хвиль беззвучного шепоту почали вириватись слова.

– Я вже ніколи не перестану боятись... Як мені вийти, як мені вирватись звідси?... Я ж не хотіла... я ж не думала. Це ж не життя... Життя – то ж краса, то вічна бесіда з Богом, а тут... о, Боже!.. Та де ж він, той Бог? А я ж вірила ще в Нього і молилася Йому... Ой... страшно мені... страшно мені... страшно... Говори ж, говори, Новалісе...

І злетілися до мене, мов боги, ласкаві слова... Я говорив... і про безконечність царств духа, і про розум вищий від розуму землі; говорив і про спокій та щастя, про яблуню, що з неї падає яблуко раннім-рано ще в росу і в холод трави... І про бризки

води, від яких пісні рождаються в серці і хочеться слухати вірші, і про те, як довго гуде орган на хорах старого готицького собору, і про сльози й холод мармурових статуй – про все. Я співав, а не говорив. Я ніколи не знав, що у мене є стільки слів у запасі і що я взагалі вмію так говорити. А вона слухала мене і – заспокоювалась. Простягла свої руки високо-високо уверх і мов відлетіла від землі. Я упав на землю і сльозами орошав її ніжки й цілував їх, як цілують у снах божественну мрію.

Потім вона сіла на перилах веранди, а кінчик її білого убрання звис униз. Квітка рожева з куща, що ріс унизу, просунулася між колонками й торкалася, мов цілуючи, того білого співу. Пахуча ніч уже все обняла собою, окрім цієї білої фігури. Листя затихло, вечір умер. Варт було захотіти – і з тисячі усіх далеких очей ночі полилася б тиха музика.

І вона зазвучала, та небесна музика. То заговорила вона, Біла... Говорила о тім, як сотні, тисячі літ бореться людина з неправдою життя, як починає страждання свої з першого ж моменту приходу на світ, як потім страждає все своє життя, страждає до останньої хвили – і де в тім змисл? Для чого? Для якої цілі?

А я слухав тих слів, як музики небесної, і пив красу мелодії більше, ніж роздумував над змістом. Хоч, правда, говорив їй потім, що існує не саме лише страждання, що існує краса життя, існує безмежне щастя (я ж сам був безмежно щасливий в ці хвилини), існує розкіш пізнання, існує солодкість приєднання до вічності.

– Так, так, – відповідала мені вона, – але як поєднать? Як поєднати красу життя з його болями й сльозами, пахощі прекрасних рослин з брудом задніх дворів, щастя музики з п'яною лайкою бідної людини? Як поєднать те все у себе в душі?

І це мучило її. Їй хотілося абсолюта – а вона не бачила й тіні його, їй хотілося без компромісів, а вони обліпили наше життя, як молюски кіль корабля, і не дають вільно плисти нашому кораблеві.

Я знов насмілювався їй відповідати.

– Не говори так, о Біла!.. Ти не знаєш самої себе, тому так говориш! Навіщо тобі, власне тобі, оборотна сторона життя? Пощо тобі навіть знати, що єсть вона, ота оборотна сторона? Не бруд життя повинен приходити в красоту й залишати плями на ній, а навпаки – краса повинна віддавати частину себе на освітлення тьми. Та так воно й єсть. Бо якби краса не очищала, висловлюся брутально, не дезинфікувала брудів життєвих, то ми давно задихнулися б у непроглядному смороді. Але й тут – твердий поділ праці. Ми, буденні, дрібні, будемо робити практику життя, будемо бабратись у болотах, а ви – мелодії, скарби і сяйва – ви того не повинні знати. Ви, як сонце, маєте тільки світити й гріти, не знаючи навіть, що ви викликаєте до життя. І не спускайтесь ви до нас, бо тим зробите нам тільки гірше, краще нас підійміть до себе. Ми ті, що живуть, ви ж ті, ради яких живуть. Так, так, о Біла!.. Я кров'ю серця свого чую, що це так. А ще я тобі скажу, Біла... є змисл не тільки в тасканню мішка на плечах для бідної вдови, а є змисл і в тому, щоби чомусь поклонитися всім своїм я. Храм мусить бути храмом для кожного. Храм, куди могла б прийти наболіла душа і зразу ж, при вході, щоб стало гарно й радісно й забулося все, що було перед порогом. О, як солодко мати

такий храм, як солодко молитися й плакати в ньому й чути, що з кожною сльозою змивається й кане геть твій бруд і біль... і співати потім якийсь гімн, а в тому співі рветься вся душа в дяді за очищення, за мир і за єлей пролитий.

...і так ми говорили, одно не слухаючи другого, беззв'язно, страшно, з поривом шепочучи. Мабуть, ми обоє занадто вже довго мовчали в життю, мабуть, занадто довго накопичували і почуття й думку, і мабуть, не вміли сказати їх, бо більша частина залишалася невисказаною і білими смугами розстилася в душі... Але ми розуміли одне одного, хоч слів часто не можна було схопити, ми були злиті воедино, хоч далеко одне від одного стояли в житті. А коли вона, світла, біла, прозорчиста пішла вже до себе – я все ж не перестав говорити, хоч і без слів, і без звуків, бо бачив ще її тут, на тім же місці, вона слухала мене й розуміла. І став я на коліна і цілував, говорячи, і говорив, цілуючи те місце, що його дотикалася вона своїми ніжками... і доти цілував, доки все те, що залишалося в її слідах, не перейшло в мене, і я почув себе білим і легким, як вона.

Я встав, усміхаючися, повний щастя, а передо мною стояв – дядько. Бистрим поглядом обшукав він моє обличчя, сверлючи очима наскрізь.

– Що ти повзаєш там? – спитав крізь зуби.

Я не відповів нічого.

– А чому ти такий веселий?

– А чому ви такий лютий? – спитав я.

І здався він мені зараз просто холодним трупом, напівзогнилим, що хотілося б навіть очі собі вирвати, аби не малювалася на сітчатці оця нависла постать зараз же по божественних темах небесної фігури. І, мабуть, ця огидливість занадто яскраво відмалювалася в усій моїй істоті, бо дядько скрипнув зубами й, повернувшись на каблучках, пішов. На дверях стояв Харон. Дядько з усього розмаху вдарив його ногою в живіт. Бідний пес заскімлив від болю й кинув зловбий погляд, але не на дядька, а на мене.

Та я не бачив уже ні рухів, ні поглядів. Я чув, що я весь змінюся, що в мені усьому йде якась гігантська робота... Я відчував навіть фізичне тепло від тих душевних рухів і від інтенсивності їх роботи. Розпочалося моє прекрасне, моє літаюче існування. Я літав над життям! Я не помічав нічого земного! Всі образи були для мене безтілесні, всі звуки надприродні, і темні кольори змінювалися в мене на найбільші, бо я бачив усюди білий колір.

Потім, згодом, я не міг собі навіть уявити того життя – так воно було далеко від звичайного. Не міг уявити собі й того, що осліпило мене й накинуло полуду на очі, правда, таку, що крізь неї все здавалося прекрасним, але то було все ж викривлення. Так замок наш, це місце прокляття, кари і мук, все ще здавався мені розкішно-добрим обиталищем поетичних мрій; так Біла, що сяла для мене непостижимим небесним сяйвом, здавалася мені щораз усе прозорчистішою, білішою від своїх білих убрань, але то було не від неземності, а від тяжкої хвороби; і прозорчистість та, то була бліднота слабування, а тиха мелодія її голосу – то наслідок підпаду всього організму, то...

початок кінця.

А я не помічав того, як не помічав і взагалі нічого. Життя било в очі, різало й роздирало вухо рвучими дисонансами – а я був і сліпий, і глухий на все. А я не бачив, що дика вдача дядька переходить уже в божевілля, а умови життя в нашому замку остільки каторжні, що нема й не може бути людських сил, які змогли би знести те катування. А мені здавалося все не таким; а мені здавалося, що у Білої нема й не може бути страждань, що то все безбольовий процес, як от у Христа на хресті: варт йому призвати свою божественність – і земних мук уже нема... Раз я бачив Білу, як вона стояла в залі поміж двома вікнами. Високо піднявши білу руку, оперла її о стіну й притулилася головою до руки. Заходило сонце і косим промінням кинуло поплавленого золота на Білу. Лице було божественно прекрасне, задумане й на ньому відбивалася внутрішня робота мислі. Цей процес облагороджує всякі обличчя, а її лице він робив просто святим. Я став у дверях і занімів. Боявся поворухнутись, боявся дихнути, щоб не сполохати тих вечірніх мрій. Нараз з других дверей увійшов дядько. Він так бистро підійшов до Білої, що вона не встигла повернутись, і дядько, грубим рухом узявши її за плече, повернув до себе.

– Ти що тут робиш?

Вона затремтіла.

– Я стояла й дивилась на захід.

– На захід? А хто мене запевнить, що ти говориш правду? Звідки я знаю, що це не умовний знак когось, хто жде на вулиці?

Вона тільки дивилась на нього широко розкритими переляканими очима. А дядько взяв її за руку й – давив. Залізні пальці мов в'їдалися в безсилу малу рученьку, а дядько шипів.

– Ти хотіла би мій дім повернути в притон розпусти? Ти хотіла би вішатися на шию кожному, кого побачиш на площі? Розпуснице!..

Тихий звук болю вирвався у неї з горла, потім ще один, ще... і звуки ті з кожним разом здавалися подібнішими на сміх, аж нарешті вона зовсім зареготала. Диким реготом, перемішаним з риданнями, із зойком заломила руки й непритомно говорила якісь незрозумілі слова. Потім випросталась, наче аж стрибнула уверх, з невиразним одчаєм крикнула щось і побігла.

Дядько постояв хвилину, ніздрі його роздувалися. Потім обернувся, щоб іти і – побачив мене. Він аж здригнувся наче, але в ту ж мить заволодів собою. Проходячи мимо, кинув такий погляд, що я з одного того погляду міг би багато дечого зрозуміти, але тоді...

Тоді мені вбачався білий ранок серед гострих шпилів гір. Ще тонуть у темі глибокі долини й схили каменисті, а вершини вже освітилися рожевим світлом, мов заспівали рожеву пісню. Грають промені й сміються, блискають у сніжинах, а над тим співом тихо летить безтілесна фея гір і піснею чудовою, на диво схожою до плачу, наповняє повітря... Десь унизу затурчав ріжок пастуха, дика коза перестрибнула провалля, глянув з-під снігу блакитний листок – і фея полетіла далі, маячи білим своїм

покривалом. Звуки погасилися за нею, а з якогось ісхованого в долині села пролилися в повітрі дзвони.

О, якби я знав, Біла, що так недовго тобі залилося жити на світі, я більше любив би тебе!

* * *

...Часто думав я - чого це боги не вживають цілої своєї сили? Чому от і Біла не повеліває стихіям і духам безсмертним? Чому не хоче вона їх служби й чому не велить сонцю вставати тоді, коли вона сама розкриває свої оченята вранці? Чому вона так часто плаче, коли може звеліти сумові йти геть і не класти своєї важкої руки на обличчя? Чому світла усмішка такий не частий гість на її устах, і чому очі так часто в безтямку дивляться тільки вперед? Чому це все, чому? А жах? Невже навіки впустив він пазурі в її серце й не хоче витягти назад? "Проклята гістєричка"! - крикне іноді дядько, і в хвилини просвітлення тяжко думаю я над тим. Але в сліпучому сяйві фанатичного поклоніння я забував про ті "деталі" й власним співом заглушував неспівливі натяки розуму. Фарби міняються, і в дивній їх грі топиться дрібне змагання аналізу.

Ніжним присмерком сиділи ми, я і Біла. Сад укривав безмовну нашу бесіду. Передсонним шепотом ще говорили листки, закрилися чашечки денних цвітів, а ті, що люблять ніч, а ніч любить їх - зітхнули повільніше й кинули перші промені запахів своїх навкруги. В кущах заворушилися тіні, з дерев все частіше почали злітати невидимі духи присмерку, і запашний шелест їх крил чувся між листами.

Ми мовчали. Наші душі без нашого відома єдналися в розмові, мислі виливалися в гармонійні, хоч і беззвучні форми. Я весь був тріпот і увага, боячись втратити хоч атом того, що вона говорила нерозкритими устами.

- Біла! - сказав я їй мислю. - Ніч насувається. Ближче підходять до нас душі тих, що пішли, тайни вселенної розкривають нам назустріч обійми свої - скажи їм, щоб проявилися тут якоюсь формою вони. Що це варт тобі? Протягни руку - і заспівають невидимі сили й скажуть мені незрозуміле величне слово.

І блідим усміхом сумніву відповідала вона мені на мою мольбу. А я весь тремтів. Боги! Та вона ж сама не знає власної сили! Вона не розуміє сама себе!..

- Біла, Біла!.. Невже таємний голос не шепотів тобі ночами про твою владу? Невже в ранішній час, коли сонце обрізує червоним ножом низ блакиті, не буяла в тобі нерозтрачена за ніч міць і не просила виходу. Не може того бути! Протягни ж, о, протягни руку!..

Обличчя її зробилося поважним, губи стулилися. Тихим царственным рухом підняла вона руку... широкий рукав звис, мов на убранні якого чарівника - і в тій частині просторіні, куди простяглася її рука, нараз почулися звуки... Ще... ще... Виразніше, прекрасніше - і в неземних якихось акордах полилася музика.

Ще повільніше, але з тим і рішучіше підняла Біла другу руку - і дві мелодії сплелися в невиразимо прекрасний вінок... підіймалися вверх і тихли там, а на їх місце знизу лилися ще й ще...

Очі Білої були закриті, обличчя було трохи запрокинене та спокійне-спокійне. То був янгол, закований у контури людських форм. І все це було так дивно, так не по-земному, що я тремтів наче в пропасниці, але всією істотою ловив ті дивовижні звуки. Тайна вселенної розкривалася передо мною! Душа розкривалася від безумно-широкого напливу почувань! О, Біла!.. О, безконечність!..

І в цей єдиний момент – мов дух зла, зринув перед нами дядько зі своїм ненависним псом. Ніби прокинувшись, застогнала Біла... руки її впали, музика нараз обірвалася. Дядько гостро глянув на неї, потім на моє надхнене, незаспокоєне ще лице й до крові закусив нижню губу.

– Холодно... вогко... можна простудитися. Пора додому.

Покірно встала вона й пішла за дядьком, за ними пішов і я.

Біла ступала неспокійними кроками, мов плутаючися в своєму убранні. Підходячи до дому, вона спіткнулася на корінець, я підхопив її за руки і, так підтримуючи, звів на східці. Дядько, оскаливши зуби, пропустив нас уперед. Але коли я, вивівши Білу наверх, пішов собі назад, я чув, як дядько прошипів по-зміїному:

– Як сміла ти дозволити цьому щеняті брати себе під руку? – і вслід за тим почувся звук ляпасу й затріснулися двері.

І не вразив мене той звук, мов грім, що розітнувся посеред тихої молитви? І не осліпило мене, не вдарило об землю? Ні. Як і вчора, як і сьогодні, так і зараз літав я над життям, в ухах ще дзвеніла не до описання мелодія, а решта – все вбачалося в тумані, під товщею прекрасних прозористих вод. Плинув мій білий човен і в ньому я, неприємний, удивлений у безмежність стрічних панорам...

* * *

Біла медіум!

Я божеволів від сполучення цих двох слів. Тепер уже я зможу бути переможником усіх тайн! Тепер я можу розкривати таємниці законів природи, розуміти початок речей! Я центр! Від цього дня або природа змінить свої закони й вигадася собі інші, або скориться без останку й сама признає себе подоланою.

Я не знаходив собі місця. Я то сідав до столу, то зіскакував і ходив по кімнаті, потім лягав, знову вставав. В реторті вже третій день кипів якийсь розчин, бо я як відкрутив газ два дні тому, так і не закручував його більше. Фантазія моя скакала скаженими скаками, мені самому хотілося злетіти за нею. Нестяма якась опанувала мене.

Я відчинив вікно. Ніч прислала мені в подарунок струю пахучого повітря, місяць поцілував мене в чоло. Я потягнувся весь до нього й хотів – не заспівати, а просто довго вести голосом одну ноту, тонку та високу, щоб вона, мов узенька стріла, йшла обіч місяцевого проміння.

Я почав то наближатися до вікна, то відступати. Коли наближався – ніжна прохолода ночі обіймала мене і тріпотом пробігала по тілі. А коли відступав у темряву кімнати всього крок назад – спливав на мене променястий блиск місяця і немов поринав я в теплий попіл якийсь.

І подолала мене ніч. Не зміг я боротися з нею, з мріями моїми – і вийшов у сад.

Зашуміли в честь мого приходу, а потім затихли знов листки на кущах. Мочачи ноги в росі, я пішов по траві, щоб вийти на таку алею, вздовж якої місяць кидав свої промені без тіней.

Я ступив на ту алею й пішов, піднявши голову уверх і дивлячись прямо в блискуче коло. А місяць немов падав на мене й тихо-тихо сміявся.

Ізнову я яскраво почув, що літаю над життям. Я не знав тоді, що таке світ, і що є в світі. Не знав, ні межі власних прав, ні межі власної безправності не знав, що таке обов'язок, а повинність важкими, наперед даними, путами своїми не тягла ще мене з моїх небес на землю. Рожевий туман мрій все застилав собою, і з-за тихого віяння звуків незрозумілих, я не чув стогонів. Я не знав ще тоді, що є на землі й гнилі від хороб люди, що зло і злочин звили собі гнізда не на дні океанів, серед молюсків і гадів морських, а в серцях людей. Нічого, нічого не знав я тоді і не передчував, що так скоро, так скоро доведеться пізнати.

А поки що – не знав, і співала душа. Та нараз у музику душі моєї вірвалися ще звуки – але ж які могутні, які всесильні!.. Що за інструмент? І що за звуки? Інструмент тільки рояль. А звуки – то "Marche funebre" Бетховена, того генія, що вмів з людських інструментів викликати небесні звуки. В величних акордах, що брали силу свою безпосередньо з тайників природи, з абсолютних її можливостей, співався гімн землі. "Земля еси і в землю відійдеш"...

Мов від сну я прокинувся. Певно, давно вже скінчилася музика, бо всюди було тихо. Я підвівся з колін.

Я підвівся з колін і побачив.

Я побачив Білу на низенькому бальконі. Мов божество, стояла вона біля самого краю й дивилася в небо, а я, я раб щасливий, підійшов і цілував, цілував край білого плаття, цілував білі ніжки... і щось шепотів я в екстазі, і тремтів увесь у сльозах.

І сталося тут щось страшне й безумне.

Мов тур із засідки, вискочив дядько з-за дверей і з диким криком божевільного кинувся до Білої.

– А-а-а!.. Нічні рандеву?! – і вдарив з цілою силою Білу в скроню.

Без звуку, як зірка, упала вона і... все упало... провалилося.

* * *

Коли я опритомнів, то побачив себе у своїй кімнатці на своїм ліжку. Наді мною схилилася чорна постать Агамемнона – він давав мені щось нюхати.

Першим моїм рухом було схопитися й бігти до Білої. Я рвонувся, але залізною рукою придавив мене негр до ліжка, аж я застогнав. Я знав, що скільки б я не борюкався, Агамемнон мене не пустить, раз він дістав такий наказ.

Поволі те, що сталося, пригадувалося мені, але – не вміщалося в мізку.

Що з нею? Що з нею?

Але я знав, що надаремне буду питати цього проклятого негра – він буде німий, як залізні двері. І я лежав придавлений до ліжка й хотів, щоб стеля упала на мене, а будинок увесь розвалився. В гарячій голові відбувалися дикі танці обривків гадок, а

пальці судомно кривилися.

Потім я заспокоївся. Властиво, силою змусив себе заспокоїтися, щоб швидше кинув мене цей кам'яний негр і дав мені волю.

- Пустити, - сказав я йому, - я хочу умитися.

Агамемнон похитав головою, але все ж відступився від мене і став біля дверей. Я підвівся, посидів на ліжку, а потім, як п'яний, хитаючися, пішов умиватися.

Холодна вода відсвіжила мене. Я сів біля столу і спустив голову на руки. Але це я зробив тільки вид, що задумався; в дійсності ж єдиною моєю думкою було, щоб геть пішов цей істукан. Але він стояв, мов чорна статуя, і не рухався ні одним мускулом.

Тоді я підвів голову й якомога спокійнішим голосом сказав:

- Іди собі, я ляжу спати, - й спустив чорні завіси на своїх вікнах.

Негр вийшов. Але я добре знав, що він стоїть біля моїх дверей. Я замкнув їх на ключ, а сам ліг, не роздягаючися і, як то не дивно, заснув важким сном. Уже був ранок. У замку чулася незвичайна якась метушня. Я свобідно вийшов зі своєї кімнати.

Повні кімнати були якихось незнайомих мені людей. У всіх були затурбовані обличчя, всі вони спішили кудись, і так дивно було бачити в цих спокійних кімнатах оцю суєту.

І ще одно: всі двері були поодчинювані, тоді як цього ніколи не бувало. Словом, ясно було, що тут щось сталося незвичайне, але що? Зрештою - не все хіба одно? Я вже нічому не дивувався, ніщо не могло мене зрушити: все в мені якось омертвіло, байдужість охопила серце - було все одно.

Флюїду я знайшов у її спальні. Вона, певно, була роздягнена й укрита білим простиралом. Голову закинула назад, лице воскове.

Коли я ввійшов до спальні, там було троє: мій дядько, якийсь поліцейський чин і якась ще вертлява чорна фігурка. Всі вони, видно, щойно закінчили балачку, бо, коли я ввійшов, наступила павза.

Перервав її поліціант.

- Ну! Так, значить, медичний огляд закінчений, можна приступити до складення протоколу.

Третя фігура (певне, лікар) відповідала кивком голови.

- Так, так... Що ж час гаять?... Покличте свідків та й... А я візьмусь за свій акт. Ах, ах... Така молода жінка...

- І так умерти, - додав поліціант. - І як же це ви, панове вчені, не вигадали досі ніякої... машини чи що проти чаду?

- Проти чаду є одна тільки "машина" - обережність, - посміхнувшись, сказав лікар. Потім він з поклоном звернувся до дядька й ласкавим голосом запитав: - Де я міг би присісти для складання акту?

Тепер тільки я почув, що в кімнаті, не дивлячись на одчинені вікна, було чадно. Вона, моя Біла, лежала тут безпомічно, а над нею знову творився ще один обман.

Що робити? Зараз же сказати, що це не так? Але вони не звернуть на мене уваги й складуть свій акт. А далі що? Суд? Експерти? Може, такі самі, як цей ескулап.

А зрештою – не все хіба одно, від чого вмерла Біла, чи від чаду, чи від дядькового кулака? І хіба я верну її, коли доб'юся правди? І зрештою, якось... ця правда не цікавить мене!.. Що в ній? Ну, взяли б дядька, ну заслали б його – але навіщо то мені? І що від того зміниться? Хіба Біла потребує цього?

І я мовчки вийшов геть.

В одній із сусідніх кімнат наздогнав мене дядько. Там коло мертвої він ні одним мускулом не видав своєї тайни – це була видержка. Він не глянув на мене, не зробив ні одного руху. Але тут, коли він мене наздогнав, – він увесь тремтів.

Грубо схопив мене за руку й перериваним голосом зашепотів:

– Але май на увазі, що при найменшій твоїй спробі я впечу тебе до дому божевільних.

Я тільки поглянув на нього, але нічого не сказав.

Прийшовши до себе, я кинувся на ліжку.

Як?... Прийде день – і я більше не вбачу Білої? І я більше не буду говорити з нею? Ні, цього не може бути!.. Ц-ь-о-г-о н-е м-о-ж-е б-у-т-и!

Ні – я не міг вірити тому. Вона ж не може щезнути. Не з самих же молекул складалася вона. Молекули zostалися, – он вони лежать під білим простиралом. А те, що було, властиво, нею? Де ж воно? Не могло ж щезнути й розсіятись, як дим? Вона тут, вона, може, біля мене, може, хоче дати мені про себе знати, але тільки я такий тупий, що не чую того? І що мені робити, щоб почути?

– Скажи мені... Скажи, о Біла! – взивав я гарячим шепотом в самотності. – Скажи мені, що робити, щоб бачить тебе? Коли я умру зараз, чи побачу? Чи зможу ще раз припасти до стіп твоїх, як там на веранді?... О, скажи ж мені, скажи, о Біла, світе життя мого!

Але даремно я дивився в кутки своєї кімнати, даремно стогнав і кликав – і нічого не бачив, і ні звука не чув у відповідь. Я згадав ту науку наук, що заорала мою думку і мої сили останніми годинами, і взивав.

– Коли то правда, так чому ж я не бачу Білої? Чому не відчуваю її? Гей ви, ті, хто запевняв мене в існуванні інших форм, ніж тілесні, – де ви? Коли ви певні в науці своїй, коли справді є дух, то нехай же хоч чим-небудь він проявить себе зараз. Дайте мені феномен! Я не багато прошу: нехай оцей олівець, що зараз лежить на столі, нехай він зворухнеться під поглядом моїм, і я повірю до кінця й буду ждати, скільки завгодно.

І я впився очима в олівець, а він не рухався з місця, мов то не олівець був, а скеля мільйоннопудова. І одчай западав мені в душу, і думка про самогубство заволодівала мною. Але що значить моя смерть, коли в о н а умерла.

Самогубство... Це зовсім не така вже складна річ. Але от щось тримало мою руку, щось несвідомо говорило мені, що я буду, такі буду бачити Білу і буду навіть говорити з нею.

І так пройшов день.

І настала ніч

Тихо зробилося в замку. Все заспокоїлося нарешті.

Там десь, у дальній горниці лежить білий труп зі складеними на грудях руками. Скільки темних кімнат треба перейти, аби дійти до трупа того! І в кожній кімнаті – страх.

А ще ж учора, ще тільки вчора грала вона Бетховена. Де ж ділись ті звуки? І вони ж не знесли, і вони ж летять ще десь, і якби знайти секрет – можна було б їх вернути назад. О, Біла!.. Прийди хоч на хвилику! Прийди!.. Прийди!

Я ввесь переповнився одним бажанням – бачити її. Коли існує воля, напруження волі, коли існує найбільше надлюдське напруження волі – то оце саме було воно.

В хаті було абсолютно темно. Я лежав з відкритими очима і нараз... якесь невідоме мені почуття почало заволодівати мною... Трепіт пройшов по всіх моїх членах. Спочатку менший, дрібний, далі дужче, і аж нарешті мене почало трусити, як в епілепсії. У вухах чувся якийсь шум, що тяж ріс, ріс, потім розрішався в якийсь самотній акорд. Мить одну була тиша, потім знову розпочинався шум, знову ріс, знову розрішався. Мені стало холодно, мовби я підіймався бистро-бистро в повітря...

В стіні біля моєї голови почулося два стуки... Я весь завмер і переставав дихати... Потім ще два в стелі... і знов два біля моєї голови...

...І тихий якийсь подув пронісся... мов легкий-легкий ледве чутний вітер. Кімната наповнилася блакитним, хвилястим туманом, в якому знесли стіни.

Потім ніжні звуки пролетіли в повітрі, мов сестри[29] заграли в єгипетському храмі, і... серед туману, в неясній авреолі, я вбачив... руку Білої...

...вона хвилювалася в своїх контурах, то наближалася до мене, то відходила в просторінь, і око не встигло схопити неясних рис.

– О, Біла, – беззвучно молив я пересохлими устами. – Невже я не достоїн бачити тебе всю?

Та, мабуть, то було ще неможливо. Тільки руки наближались до мене майже до обличчя, аж я простягнув губи, щоб поцілувати, та вона віддалилася й знесла зовсім.

І все знесло. Зостався я сам, але з безмежною радістю, з утоленою мольбою, з душею переповненою сядом, кличами тріумфальними. О, тепер я знав, що варто жити!

А настав ранок – першою фігурою, що я бачив, був Агамемнон. Він прийшов сказати мені, що дядько хоче балакати зі мною.

Ха! Але я не хочу балакати з ним!

– Потім мій господин звелів далі сказати, що ви можете жити в замку, скільки схочете.

Ні. Я буду жити, скільки маю право по умові. Він не купить цим мого мовчання, бо й так буду мовчати. Нарешті мені набридла ця торгівля й я крикнув:

– Ах, та дайте мені спокій, і я подарую вам усі ваші злодійства й злодійства всієї землі!

* * *

І з тієї пам'ятної ночі ще раз змінилося моє життя, почалася ще нова його ера. Зрештою, це не можна й назвати життям, бо цьому й назви нема на людській мові. Люди не знали таких форм, то не утворили й слова.

Матеріалізація Білої скоро стала повною. Біла приходила до мене ніби жива, але тепер нам можна було цілком не боятися ні дядька, ні Харона, ні кого б там не було на світі. Вона сідала в моє крісло, я містився біля її ніг, і цілі ночі, цілі ночі ми говорили удвох. Я не чув її слів органом слуху, але відчував їх краще, ніж тоді, якби чув. І так було ліпше нам обом. Ще за життя не раз казала Біла, що звичайний спосіб порозуміння за поміччю слів не задовольняє її. Тепер ми порозумівалися инакше, повніше й досконаліше.

- Я дух, - говорила вона мені, - й тому ти моєї суті не можеш зрозуміти тепер своєю обмеженою свідомістю. І для того, щоб бути ясною й доступною хоч одному з твоїх органів, я повинна насилувати себе втіленням у ту чи иньшу форму. Втілення одразу в дві було б тяжким для мене й тим скорочувалась би для мене можливість появи в формах просторіні й часу. Але, на щастя, ти маєш одну велику змогу - користуючи з одного якого органа, почувати рух другого, або навіть усіх. От, бачачи мене, ти вже й чуєш - це добре. Міг би навпаки.

- Біла! Але потреба матеріалізації все ж відбирає тобі силу. То, може, я міг би обмежити повноту своїх вражінь, аби тільки довше бути з тобою?...

- Ні. Коли ти перестанеш мене бачити, то більше й не вчуєш мене. Хочеш, я покажу тобі зараз! Я буду тут, але позбавлюся матеріальних форм, і ти більше не почувєш мене.

І вона щезла у темі й тиші ночі. Потім чулося: "Закрий очі". Я закривав і знову бачив Білу, її прекрасне лице, очі.

- Бачиш? Тепер я матеріалізуюся в звук, і ти бачиш мене навіть закритими очима. Для мене й та й та форми однаково гарні або, краще сказати, однаково негарні. Вибирай ти, що ліпше для тебе.

- О, Біла!.. я люблю музику твого голосу так само, як красоту твоїх очей, але скажи мені, що мушу я зробити, аби вічно бачити тебе, щоби не розставатися ні на хвилину? Може, треба вмерти?

Вона журно хитала на те головою. Її щоденним заповітом було, власне, любити життя, а я не розумів того. Мабуть, тому, що я ще жив, а вона вже ні. Вона ніколи не говорила мені про своє надземне існування, а лише про життя, лише про нього. А я дивувався і не розумів. На запит мій, чому вона так вихваляє нужденне земне життя, вона відповідала скорботним усміхом загубленого щастя, а потім говорила:

- О, ти й не знаєш, як прекрасно жити! Не знаєш і того, яке для мене щастя бути з тобою. Але скоро, скоро я вже не буду більше мати того щастя. Вже чую рух розпаду в собі, і ті молекули речовини, в яких я ще можу з'являтися тобі, скоро зникнуть у світовій просторіні, а я повинна буду починати ще якесь иньше буття, з якого ще не знаю нічого. А вже той світ не має жодних пунктів єднання зі світом людей.

- Біла, о Біла! - з плачем вимовляв я. - Навіщо говориш ти так? Навіщо відіймаєш у

мене останню надію?

- І у мене остання вона. І, як ти, не знаю, що буде зі мною. Як і на землі лише окремі люди мають силу зносити з потойбічним світом, так і тут - лише одиниці мають відомості про те, що станеться з ними в найближчий час. І як мучить мене моє незнання! А ще більше мучить мене те, що я так мало жила й не зазнала людського щастя.

І в розпачу заломлювала вона руки, і я чув її ридання без сліз.

- Біла, о Біла!.. Я знаю, що дух може підтримувати свою матеріалізацію, беручи потрібні йому елементи з еманцій живих людей. Чому ти не робиш так? Чому не хочеш? Бери. Бери моє дихання, бери мою кров, бери всього мене, бо я не знаю більшого щастя, як щастя служити тобі.

- Не хочу? - з сумом запитала вона, піднявши на мене свої прекрасні очі. - Ні, я не можу. Нас, правда, підтримують еманції людей, але схожих з нами людей, а я не знала людей схожих із собою.

- Що ж робити? Що ж робити, Біла? Я трачу голову.

- Бійся світла. Тільки його! Воно непощадно руйнує мої атоми, щоб скоріше вернути їх у просторинь до наступного обороту. Мов хворість тіло, роз'їдає воно мою силу матеріалізування й готує мені другу смерть. Бійся, бійся його!.. От і зараз... Твої завіси чорні й грубі, а я чую й через них, що скоро вже забренять передвісники сонця на сході й затрублять у свої срібні труби. Скоро небо засіріє, стрепенеться і затремтить мряка ночі і збліднуть сполохані зірки. А разом з ними зблідну і я і разом з темрявою ночі розтану... Відпусти мене... Відпусти мене тінню до тіней, у сліпий туман, щоб у темряві ночі вернулася я туди, відкіля в темряві й прийшла.

І вона зникала, а я залишався сам для денного свого існування. Але воно втратило тепер для мене всякий зміст. Ніщо мене не цікавило, і ніщо не було в силі покорити собі мій розум, хоч на хвилину. Я жив тільки вночі і для ночі. Як стомлений жагою подорожній повними моління очима дивиться на благословенну дощову хмару, що закриє врешті ненависне палюче сонце - так і я вічно душею прикликав ніч на світло-блакитне небо й гнав сонце до заходу. Ненавидів ясність, а спускалася ніч - рай втілявся в мене, тьма рождала нез'яснено прекрасне світло. Тоді кожним фібрком своїм я починав ждати Білої - й вона приходила.

Але що далі, то все на коротший і коротший час. Вже по не довгій розмові Біла здавалася втомленою, і тоді я ледве бачив і ледве чув її. Часто тепер вона переривала наші бесіди бажанням писати мені - і тоді на білій стіні я бачив чарівні знаки, які в ту ж мить зникали.

А я щодалі, все більше й більше виганяв світло зі свого ужитку і, врешті, почав жити в абсолютній тьмі. Віконниці у мене були завжди наглухо зачинені, а крім того звисали на вікнах важкі чорні штори. Я зовсім перестав виходити з кімнати, бо помітив, що після того, як я довго побуду на світлі, Біла не підходить близько до мене, та й мені самому стало якось неприємно дивитися на світло. Я почав ненавидіти сонце, як живу ворожу істоту, і струшував із себе його промені. Я звелів навіть їжу подавати собі у

закритому ящику, аби якнайменше вона була на світлі. Повітря я оздоровляв озоном, аби ні на хвилину не відчиняти вікна, але ніщо мене не могло врятувати від приходу кінця – і він наближався, наближався, я це чув.

А разом з ним наближався кінець і мого перебування у дядька. Вже скінчилися іспити по гімназіях, і мої товариші, хоч ще й не мали атестатів, понадівали вже студентські картузи. Дядько ні словом не нагадував мені про нашу колишню умову, але я твердо постановив піти звідси в той же день, коли я востаннє побачу Флюїду.

Як я переживу ту хвилину, коли скажу сам собі – ти ніколи більше не вбачиш і не вчуєш Білої, як я знесу саму думку про те – я не знав, як не знав, що буду робити в отому житті, за що візьмуся і де притулю голову. Але це би байка, якби лише Вона, Вона була близько мене.

Ці мислі мучили мене понад міру. Коли людина вмирає, можна мати надію ще нав'язати з нею зносини – а тут? Де буду шукати я Білу в безконечностях світової просторіні? Куди потащуся своїм обкарнаним, обмеженим духом, скованим перстю тіла та фізичними законами?

І нарешті прийшла вона, ця ніч, ця остання ніч.

Довго ждав я тоді Білої в своїй темноті. Вже проходила ніч, а я все даремне хапав просторінь очима й слухом – вони нічого не ловили. Повітря було тільки повітрям, цею нудною сумішкою відомих газів.

Але врешті я все ж почув її. Почув тільки те, що вона тут... почув те невимовною солодкістю, розлиною в усій моїй істоті, дрижанням найтонших нервів. Вона скаржилася беззвучно, що так далеко їй летіти, що немає жодної субстанції, що останні атоми вищої матерії, які ще вона силою волі могла задержати, вже розвіялися в безконечності й що оце – останнє наше побачення, коли це можна назвати побаченням.

І, зібравши всі сили свого бажання, я крикнув, хоч міг би лише подумати:

– Біла!.. Останнє твоє слово!.. Останній заповіт!..

Неначе стогін страшного зусилля розітнувся в повітрі, розпався туман і на стіні появилися знаки:

– Підіймай силу духу твого – і ми ще будемо...

Далі вже не було нічого. Просторінь стала порожньою, холод наповнив повітря, мов близько-близько десь проплів айсберг. Я впав на ліжку й без руху пролежав решту ночі.

* * *

На ранок, – а може, то був і не ранок – я встав.

З-за закритих вікон уже чути було, як прокидається життя на вулиці. Земні звуки і суєта.

Дух мій був спокійний у своїй надії – я ще зустріну її. Треба тільки виконати її заповіт.

А тепер – іду в життя. Треба відчинити вікна на вулицю. Зараз я над людьми, треба зійти зі сходів униз, прямо в товпу.

Я підійшов до вікон і зупинився. Там, за цими шторами й віконницями – світло сонця. Я знов уже люблю його й хочу. А в ньому, в цьому світлі сонця – життя.

Невідоме, таємне, таке ж таємне, як і той світ надземний, з якого я щойно повернувся.

Що буде зі мною в хвилях того невідомого життєвого моря? Куди закине мене воно й до яких берегів приб'є?

Я пам'ятатиму твій заповіт, о Біла! Я буду любить життя! Я вже люблю його! Дивись, о Біла – я іду!

І дужим рухом обох рук я відчинив вікно разом із віконницями. Сліпуче сонце скаженою люттю вдарило мені прямо в розкриті очі. Я скрикнув – бо осліп.

Дарма! Піду й сліпим у життя, аби стрінути тебе, о Біла!

1902 р. 21/III